



## Вячеслав Рум'янцев

доктор юридичних наук, професор,  
член-кореспондент НАПрН України,  
професор кафедри історії держави і права України  
та зарубіжних країн  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого  
(Харків, Україна)  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3704-3293>  
[viacheslavrumiantsev@gmail.com](mailto:viacheslavrumiantsev@gmail.com)

DOI: 10.33498/Юш-2020-01-225

УДК 340.15(477)“191”(092)

### ВИТОКИ, ПРИРОДА ВЛАДИ ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ГЕТЬМАНА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

АНОТАЦІЯ. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського стала своєрідною віхою українського державотворення. Її виникнення не впливало із попереднього розвитку і не створювало умов для подальшого процесу державотворення. Тому її оцінка в науковій літературі доволі суперечлива.

З метою визначення витоків Української Держави гетьмана П. Скоропадського слід брати до уваги геополітичну ситуацію того часу, насамперед хід і підсумки Першої світової війни, складну та неоднозначну соціальну та економічну політику Української Центральної Ради (УЦР), яка призвела до кризи в Україні, що сталася на початку 1918 р.

Ставши до влади, гетьман П. Скоропадський мав чітку програму дій. Свою державну діяльність він розпочав із рішучої відмови від соціальної політики УЦР та обіцяв повернути життя в нормальне русло. Усе це в концентрованому вигляді містилося в оголошених 29 квітня 1918 р. “Грамоті до всього українського народу” та “Законах про тимчасовий державний устрій України”. Проте заходів для її реалізації у гетьмана було недостатньо. Присутність в Україні значного військового контингенту Німеччини та Австро-Угорщини стримувала розвиток більшовизму всередині держави і захищала від його проникнення іззовні, що давало змогу гетьманському уряду сконцентруватися на вирішенні нагальних проблем державотворення. Однак надмірні апетити Німеччини та Австро-Угорщини, бажання вирішити за рахунок України свої економічні та продовольчі проблеми обмежували сферу діяльності гетьманського уряду саме цими межами, не дозволяючи йому займатися такими важливими питаннями розбудови держави, як створення власної армії, налагодження роботи апарату управління на місцях тощо.

Стосовно форми Української Держави гетьмана П. Скоропадського зроблено висновок, що це було повернення до історичних традицій козаччини-гетьманату, але за змістом не мало характеру стихійного прориву соціальної енергії. Це був типовий шлях німецького командування, а гетьман послужив ширмою для недопустимої зогляду на умови Брестського договору німецької окупації України. Форма Української Держави була складна й суперечлива. Це була авторитарна, хоча і досить ліберальна форма правління, обмежена як законом, так і часом – до скли-

© Вячеслав Рум'янецв, 2020

кання установчого Українського Сейму. Республіканські інституції перемижувалися з ознаками монархічної форми правління.

Основні висновки полягають у тому, що, незважаючи на значну залежність від німців, Українська Держава гетьмана П. Скоропадського мала свої цілі й соціальну базу. Її утворення являло собою спробу консервативних політичних сил загасити полум'я революції, збити хвилю радикальних соціалістичних настроїв, силою державної влади та поміркованих реформ ввести соціальне життя у межі правових норм, відстояти право приватної власності.

Ключові слова: держава; форма держави; влада; правотворчість; державотворення.

Хліборобський конгрес, що відбувся 29 квітня 1918 р., проголосив Українську Державу – так тепер офіційно стала називатися Україна, й обрав на посаду гетьмана України П. Скоропадського.

Оцінка факту проголошення Української Держави гетьмана П. Скоропадського та її легітимності й сьогодні викликає в історико-правовій літературі палкі дискусії і характеризується дослідниками з діаметрально протилежних позицій. Радянська історіографія неухильно дотримувалася лєнінської концепції, за якою гетьман П. Скоропадський був ставлеником буржуазно-поміщицьких кіл України та політичною маріонеткою німецько-австрійського військового командування. Автори, що дотримуються позицій національно-соціалістичних діячів Української Центральної Ради (далі – УЦР) та Директорії, звинувачують гетьмана П. Скоропадського у спробі реставрувати дореволюційні соціально-економічні відносини, в антиукраїнстві та спробі встановити в Україні власний військовий режим. У спогадах російських генералів – провідників білого руху містяться оцінки П. Скоропадського як сепаратиста та зрадника Росії.

Оцінка легітимності гетьманату як форми української державності, особи П. Скоропадського, його здобутків і прорахунків у справі державотворення в Україні не може подаватися лише у чорно-білих кольорах, вона має враховувати ті складні обставини, в яких опинилася Україна на початку 1918 р.<sup>1</sup>

Як незаперечний факт, слід визнати, що проголошення Української Держави стало, хоча і з певними застереженнями, продовженням державотворчого процесу в Україні під час революційних змагань 1917–1921 рр.

<sup>1</sup> Д Дорошенко, *Історія України 1917–1923 рр., т 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року* (Галушко К упоряд, Темпора 2002) 351; О Копиленко та М Копиленко, *Держава і право України. 1917–1920: навчальний посібник* (Либідь 1997) 208; Н Полонська-Василенко, *Історія України, т 2: Від середини XVII століття до 1923 року* (Либідь 1995) 606; О Субтельний, *Україна: історія* (Шевчук Ю пер з англ, Либідь 1991) 512.

Кризова ситуація, що виникла в Україні навесні 1918 р. у зв'язку з неспроможністю уряду УЦР виконати взяті на себе Брестським договором зобов'язання, зумовлювала два можливі шляхи розвитку подій: офіційну окупацію України Німеччиною та Австро-Угорщиною і відверте її пограбування, або створення під протекторатом німців та австро-угорців маріонеткового українського уряду, який задовольняв би їхні потреби, що фактично і сталося.

Зовнішні ознаки Української Держави були запозичені із часів козаччини – Гетьманат. Щодо внутрішнього змісту цієї форми державності, то він був складним і суперечливим. Це була авторитарна, хоча і досить ліберальна форма правління, обмежена як межами закону, так і часом – до скликання установчого Українського Сейму. Республіканські інституції перемишувалися тут з ознаками монархічної форми правління.

Незважаючи на значну залежність від німців, гетьманський режим мав свої цілі та соціальну базу. Він являв собою спробу консервативних політичних сил загасити полум'я революції, збити хвилю радикальних соціалістичних настроїв, силою державної влади та поміркованих реформ увести соціальне життя у межі правових норм, відстояти право приватної власності. У досягненні цих цілей гетьманський уряд спирався на промисловців, землевласників, службовців, заможне селянство тощо.

І хоча гетьманська держава не була прямою правонаступницею Української Народної Республіки (далі – УНР), вона певною мірою перейняла її досвід і демократичні досягнення. Від цих досягнень не змогли відмахнутися при конструюванні Української Держави навіть представники німецького та австро-угорського військового командування.

Прийшовши до влади, гетьман П. Скоропадський мав чітку програму дій. Свою державну діяльність він розпочав із рішучої відмови від соціальної політики УЦР і обіцяв повернути життя в нормальне русло. Усе це в концентрованому вигляді містилося в оголошених 29 квітня 1918 р. “Грамоті до всього українського народу”<sup>2</sup> та “Законах про тимчасовий державний устрій України”<sup>3</sup>. Проте заходів для її реалізації у гетьмана було недостатньо. Присутність в Україні значного військового контингенту Німеччини та Австро-Угорщини стримувала розвиток більшовизму всередині держави і захищала від його проникнення іззовні, що давало змогу гетьманському уряду сконцентруватися на вирішенні нагальних проблем державотворення. Однак надмірні апетити Німеччини та Австро-Угорщини, бажання вирішити за рахунок України свої еко-

<sup>2</sup> ‘Грамота до всього українського народу’ *Державний вісник* (16 травня 1918) 1 <<http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001096>> (дата звернення: 08.11.2019).

<sup>3</sup> ‘Закони про тимчасовий державний устрій України’ *Державний вісник* (16 травня 1918) 1 <<http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001096>> (дата звернення: 08.11.2019).

номічні й продовольчі проблеми обмежували сферу діяльності гетьманського уряду саме цими межами, не дозволяючи йому займатися такими важливими питаннями розбудови держави, як створення власної армії, налагодження роботи апарату управління на місцях тощо.

На розбудові Української Держави гетьмана П. Скоропадського великою мірою позначилася тогочасна геополітична ситуація. Отримавши у спадщину від УЦР міцні зв'язки через Брестський договір із державами Центрального блоку, передусім Німеччиною та Австро-Угорщиною, гетьманська держава потрапила в опозицію до держав Антанти. Перемога цих держав у Першій світовій війні змусила гетьмана П. Скоропадського шукати у них підтримки, але ці зусилля виявилися марними. Визнаючи лише “єдину і неподільну” Росію, держави Антанти, особливо Англія та Франція, не визнавали української державної незалежності і негативно ставилися до непослідовності українських лідерів у виборі зовнішньополітичного вектору.

Саме про це свідчить розвиток подій в українському державотворенні. Ідея гетьманату як суто української національної моделі організації державної влади не вмирала упродовж XVIII, XIX і початку XX ст. Лютнева революція 1917 р. збудила в Україні прагнення мати свою державу і створила доля цього реальні передумови. УЦР зробила багато для розбудови української держави. Але її невдала соціальна політика, нездатність створити міцні підвалини держави у вигляді армії, судової системи та дієвого апарату управління на місцях, міцна прив'язка до держав Центрального блоку, які зазнали поразки у Першій світовій війні, призвели до падіння УНР та УЦР.

На цьому тлі поширювався новий рух – велика маса селян і міського населення прагнула встановити новий уряд – несоціалістичний. У Києві широку діяльність розгорнула політична консервативна партія “Українська Народна Громада”, заснована генералом П. Скоропадським, до якої вступило багато військовослужбовців 1-го Українського корпусу та козаків із Вільного Козацтва. Найкращою формою такої влади вважалося історичне гетьманство.

Навколо генерала П. Скоропадського й “Української Народної Громади” поступово згуртувалися всі антисоціалістичні елементи України. Це був достатньо міцний блок без партійних суперечок і національної ворожнечі. П. Скоропадського підтримувала значна за чисельністю верства українських селян-власників, для яких смертельною загрозою була соціалізація землі, проголошена УЦР<sup>4</sup>.

<sup>4</sup> Н. Могилянський, “Трагедия Украины” в *Революция на Украине по мемуарам белых* (1930) 127-8.

Діяльність “Української Народної Громади” й особисто П. Скоропадського дають підстави окремим дослідникам звинувачувати майбутнього гетьмана у зраді України і навіть у бонапартизмі. За їхніми твердженнями, вже наприкінці 1917 р. П. Скоропадський

орієнтувався на можливий прихід в Україну австрійців і німців у ролі окупантів і планував свою співпрацю з ними для досягнення своєї власної мети вважав за потрібне замаскуватися та приєднатися до національного українського руху, щоб стати командиром Української армії, себто – щоб мати змогу стати диктатором<sup>5</sup>.

Такі звинувачення були притаманні й сучасникам тих подій, провідним діячам УЦР і мали, на жаль, практичні, вкрай негативні наслідки для розбудови української державності.

Важко погодитися зі звинуваченнями П. Скоропадського у бонапартизмі, бо така оцінка більше наголошує на його особистості і зовсім ігнорує конкретні реалії, що склалися в Україні навесні 1918 р. По-перше, очевидна неможливість співпраці з урядом УЦР, передусім у справі виконання умов Брестського договору, змушувала німців та австро-угорців шукати нагоди для усунення цього уряду. А по-друге, заходи УЦР щодо соціалізації землі викликали до неї опозицію з боку землевласницьких прошарків населення, і передусім крупних, представником яких був і сам П. Скоропадський. Збіг цих обставин зумовлював інтерес німців та австро-угорців до державного перевороту в Україні і П. Скоропадського як людини, котра могла очолити його. Як наслідок, у квітні 1918 р. представники німецького командування і П. Скоропадський досягли угоди. І тут слід погодитися з думкою, що

у квітні 1918 р. було лише два варіанти перебігу подій: пряме військове управління Німеччини, що вже юридично робило Україну окупованою територією, або встановлення міцної влади, здатної забезпечити порядок в країні<sup>6</sup>.

У середині квітня 1918 р. на одній із нарад німецького та австрійського командування в Україні було вирішено, зважаючи на неможливість співпраці з УЦР, підтримати іншу владу, яка постала б унаслідок перевороту. За найкращу форму держави було визнано гетьманат<sup>7</sup>. Нову владу передбачалося утворити без народного представництва. Хоча створений

<sup>5</sup> Д Соловей, ‘У справі оцінки акту державного перевороту 29 квітня 1918 р.’ (1994) 3 Політологічні читання 236.

<sup>6</sup> Д Табачник, ‘Українська держава і біла гвардія: від протистояння до запізненого компромісу’ (1996) 7 Політика і час 60.

<sup>7</sup> Полонська-Василенко (н 1) 489.

незабаром український уряд був прихильником відновлення народного представництва. У зверненні уряду Української Держави до населення від 10 травня 1918 р. наголошувалося, що ‘головна задача Правительства, котре має тимчасовий, переходовий характер, зміцнити на Україні державний лад і в умовах повного спокою та справжньої волі довести країну до хвилі скликання народного представництва’<sup>8</sup>.

Кандидатами на гетьмана називали різних осіб, зокрема: Є. Чикаленка – багатого поміщика, відомого громадського діяча, М. Міхновського – ідеолога українського націоналізму і П. Скоропадського – колишнього командира 1-го Українського корпусу і почесного отамана Вільного Козацтва.

Перевагу було віддано П. Скоропадському з огляду на такі причини. По-перше, він був нащадком гетьмана І. Скоропадського, і це виправдовувало його претензії на гетьманську булаву, формально робило його владу легітимною. По-друге, П. Скоропадський був одним із найбагатших землевласників України і міг розраховувати на підтримку поміщиків, невдоволених діями УЦР щодо соціалізації землі. По-третє, як російський генерал він мав чималий військовий досвід й авторитет в армії. По-четверте, П. Скоропадський першим серед генералів царської армії українізував свій корпус, що сприяло зростанню його популярності серед української громадськості. Ці аргументи, безумовно, вплинули на вибір кандидатури гетьмана, але вони мали формальний характер. Головна ж причина полягала в тому, що німецьке й австро-угорське командування та багато впливових українців не бажали висувати керівником держави під час війни цивільну людину.

Стоячи у витоків гетьманату, німецьке та австро-угорське військово-командування в Україні намагалося заздалегідь визначити напрями діяльності майбутньої держави. Так, начальник штабу німецьких військ генерал Гренер наприкінці квітня 1918 р. узгодив із ‘Українською Народною Громадою’ умови, на яких німці погоджувалися на переворот. В остаточному вигляді документ містив такі положення: визнання Брестської угоди; розпуск УЦР; відкладення скликання Установчих зборів; узгодження з німецьким командуванням кількості українських військових формувань; відбудова правильного судового апарату й обмеження компетенції військово-польових судів лише розглядом акцій, спрямованих безпосередньо проти німецьких та австро-угорських військ; упорядкування адміністративного апарату та розпуск всіх комітетів ‘революційного походження’; підтвердження зобов’язань України щодо забезпечення продовольчих потреб німецьких й австро-угорських військ; відновлення

<sup>8</sup> Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 (Пеленський Я гол ред, 1995) 148.

вільної торгівлі та іншої комерційної діяльності; поновлення приватної власності; збереження великих господарств з метою забезпечення експортної здатності хліборобів; парцеляція великих маєтностей; передача землі селянам за викуп у кредит<sup>9</sup>.

Генерал Гренер підкреслив, що німці безпосередньої участі в перевороті не братимуть і підтримають гетьмана лише після того, як він буде обраний. Ці умови значною мірою ставили гетьманський режим у залежність від Німеччини та Австро-Угорщини. Про підпорядкованість майбутнього голови Української Держави німцям ще більш наочно свідчить текст телеграми імператора Вільгельма командувачу німецькими військами в Україні фельдмаршалу Ейхгорну: 'Передайте генералу Скоропадському, що я згоден на обрання гетьмана, якщо гетьман дасть зобов'язання неухильно виконувати наші поради'<sup>10</sup>.

Залежність гетьмана від німецького та австро-угорського військового командування усвідомлювали і його опоненти – соціалісти. В. Винниченко писав: 'Гетьман був підставною, нікчемною фігурою, манекеном і декорацією, за якою стояв німецький генерал та його воля, бажання, інтереси й розпорядження'<sup>11</sup>. І в тому, що 'німецькі генерали поставили руського генерала П. Скоропадського за гетьмана', В. Винниченко вбачав перехід 'влади з рук національно-української дрібно-буржуазної демократії в руки неукраїнської великої буржуазії'<sup>12</sup>.

Упродовж тривалого часу в історичній літературі існує думка, що проголошення Української гетьманської держави було за формою поверненням до історичних традицій у подальшій розбудові української державності<sup>13</sup>, але гетьманський переворот не мав характеру стихійного прориву соціальної енергії, спровокованого безпорадністю УЦР. Це був типовий путч німецького командування, а гетьман послужив ширмою для недопустимої, з огляду на умови Брестського договору, німецької окупації України<sup>14</sup>.

Такі суперечливі оцінки обставин приходу гетьмана П. Скоропадського до влади неминуче викликають непрості запитання про легітимність його режиму та характер і ступінь правонаступності в розбудові української державності.

<sup>9</sup> Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 (н 8) 148.

<sup>10</sup> А Деникин, 'Гетманство и Директория на Украине' в *Революция на Украине по мемуарам белых* (1930) 138.

<sup>11</sup> В Винниченко, *Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.])*, ч 2 (Дзвін 1920) 26.

<sup>12</sup> Там само 326.

<sup>13</sup> *Велика історія України: від найдавніших часів*, т 2 (Крип'якевич І авт вступу, Голубець М зладив, Репринтне відтворення видання 1935, Глобус 1993) 342; *Історія України: нове бачення*, т 1 (Смолій В ред, Україна 1995) 57.

<sup>14</sup> *Велика історія України: від найдавніших часів*, т 2 (н 13) 342.

Становище гетьмана як спадкоємця УЦР у творенні української держави було складним і неоднозначним, бо він вільно чи невільно став противником УЦР. Хоча вона й була розігнана не гетьманським урядом, а вищим німецьким командуванням, відсутність протесту з боку гетьмана П. Скоропадського з цього приводу означало мовчазну солідарність з німцями<sup>15</sup>. З погляду правонаступництва в розбудові української державності це було, безумовно, для гетьмана дискредитуючим фактом, що значною мірою спричинив опозицію до його режиму з боку українських соціалістичних партій, представники яких становили кістяк УЦР.

Однак події 29 квітня 1918 р. не можна кваліфікувати як переворот у повному розумінні цього слова, оскільки вони не були наслідком суспільного українського руху, а їхній успіх зумовили сторонні чинники (німецька військова сила). У тому, що гетьманат не виріс органічно з українського ґрунту, значною мірою полягала його нежиттєздатність<sup>16</sup>.

Звісно, така точка зору має право на існування, проте аналіз ситуації, що об'єктивно склалася в Україні, і шляхів її подальшого розвитку як держави наводить і на інші роздуми. По-перше, не П. Скоропадський і його оточення були винні в появі німців та австро-угорців в Україні: ще до приходу гетьмана до влади можлива окупація України стала доконаним фактом, на який потрібно було зважати. По-друге, німці та австро-угорці погоджувалися на утворення українського уряду з поміркованих елементів. Вони бралися своїми силами забезпечити порядок, не допускаючи розвитку більшовизму, і захистити Україну від його проникнення іззовні. По-третє, у разі відмови від співробітництва Німеччина та Австро-Угорщина були готові оголосити Україну легально окупованою і вивезти із неї все, що тільки можна. Усе це добре розумів П. Скоропадський, який відзначав у своїх спогадах:

Німецько-австрійські армії заповнили всю країну, на півночі були більшовики. Я відчував по відношенню до німців вкрай складні почуття. З одного боку, вони нам були вкрай потрібні. А з другого – я не міг байдуже бачити їх хазяйнування в Києві<sup>17</sup>.

У підсумку, суворі історичні реалії давали підстави генералу П. Скоропадському погодитися на обрання його гетьманом України під протекторатом німців, а частині українського загалу підтримати гетьманський уряд, оскільки альтернативою приходу до влади представників власни-

<sup>15</sup> В Липинський, 'Листи до братів-хліборобів' в Липинський В, *Дві концепції української політичної думки: В'ячеслав Липинський – Дмитро Донцов* (Васькович Г уклад, Булава 1990) 48.

<sup>16</sup> М Безручко та В Кучабський та Є Коновалець, *Історія січових стрільців: Воєнно-історичний нарис* (Україна 1992) 89.

<sup>17</sup> Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 (н 8) 146.



цьких кіл, як уже стало зрозумілим після трагічних подій січня–лютого 1918 р., міг бути лише більшовизм. Що стосується української соціалістичної інтелігенції, то вона виявилася нездатною налагодити справу розбудови державності і своїми соціалістичними гаслами й обіцянками, які не могла виконати, лише відчинила двері більшовицькій експансії. І це добре розумів П. Скоропадський. За його словами,

наша демократична і соціалістична інтелігенція була перейнята лютою заздрістю до всіх імущих вона не розуміла завдань держави і не тямилася в організації влади, вносячи своїм невмілим керуванням дестабілізацію і нархцію в народні маси<sup>18</sup>.

Обрання П. Скоропадського на гетьмана України відбулося в певній організаційно-правовій формі, хоча і формальній за своїм змістом. 29 квітня 1918 р. у Києві зібрався Хліборобський конгрес, на який прибуло 6 432 уповноважених представники від восьми етнічно українських губерній. Це надавало форуму ознак представницького органу, а отже, робило владу гетьмана, хоча б зовні, легітимною. У промовах делегати конгресу рішуче висловлювали незадоволення політикою УЦР, соціалістичними експериментами і вимагали поновлення приватної власності на землю та запровадження міцної влади у формі історичного гетьманату. Присутні одногосно обрали гетьманом України генерала П. Скоропадського.

Правомочність Хліборобського конгресу як представницького органу українського народу і легітимність отриманої від нього П. Скоропадським гетьманської влади не витримують серйозної критики і їх варто розглядати лише як формальний акт. І навряд чи можна погодитися з твердженням Н. Полонської-Василенко, що порівняно з обранням гетьманів, починаючи з Виговського і закінчуючи Розумовським, це було найбільш велелюдне з усіх обрань<sup>19</sup>, оскільки Хліборобський конгрес репрезентував певний прошарок українського суспільства, а саме – його землевласницьку верству. Тим паче, що в умовах німецько-австрійської окупації остаточне визначення форми української державності і заняття тих чи інших державних посад було цілком у руках німецького командування.

Характерною рисою приходу до влади гетьмана П. Скоропадського є майже повна відсутність опору цій акції. У ніч з 29 на 30 квітня 1918 р. прихильники гетьманського перевороту захопили всі державні установи практично без боротьби. УЦР вже не мала ні фізичної,

<sup>18</sup> Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 (н 8) 75.

<sup>19</sup> Полонська-Василенко (н 1) 490.

ні моральної підтримки серед населення міст України, а своєю аграрною політикою викликала повне розчарування селян. У таких умовах прихильники УНР добре розуміли, що шанси на її збереження були вельми слабкими.

Крім того, на боці гетьманського перевороту стояли досить широкі кола пасивних обивателів, які не досить ясно розуміли суть подій, що відбувалися, але бажали спокою, безпеки і порядку будь-якою ціною<sup>20</sup>.

Таке ставлення до гетьманського перевороту з боку населення України є своєрідним підтвердженням закономірності зміни форми української державності і легітимності влади гетьмана П. Скоропадського.

Поряд із геополітичними проблемами значний вплив на форму української держави, її легітимність мали внутрішні державотворчі процеси: організації центральної влади, налагодження роботи апарату управління на місцях, судової системи, військового будівництва тощо.

П. Скоропадський передбачав, що новий український уряд перебуватиме між двома ворожими таборами: українськими соціалістичними партіями скинутої УЦР і німецькими та австро-угорськими військами, які прагнули вивезти з України якомога більше продовольчих товарів.

Слід відзначити, що соціалістичні партії були однією з тих сил в українському суспільстві, котрі негативно поставилися до проголошеної Української Держави гетьмана П. Скоропадського, не сприйняли її і вдалися до активних дій, спрямованих на порятунок, як їм здавалося, залишків демократичного ладу, які ще не були знищені німцями та австро-угорцями. Основні зусилля опозиції були спрямовані на надання новій владі "національно-українського характеру"<sup>21</sup>.

Лідери соціалістичних партій категорично відмовлялися брати участь у роботі уряду під керівництвом П. Скоропадського, але допускали свою участь в уряді за наявності певних умов. Добре розуміючи, що переворот стався завдяки німецькій військовій силі, українські соціалісти 2 травня 1918 р. відрядили делегацію до генерала Гренера, щоб передати йому умови участі соціалістів в уряді, котрий, на їхню думку, мусив докорінно змінитися. Головною умовою визнавалося те, що в основу державного устрою Української Держави мала лягти Конституція, прийнята УЦР 29 квітня 1918 р. Крім того, опозиція вимагала:

1. Виключення з кабінету міністрів членів, які мало розуміються на українських справах, або настроєні вороже до української державності.

<sup>20</sup> Деникин (н 10) 141.

<sup>21</sup> В Винниченко, *Відродження нації: (Історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]), ч 3 (Дзвін 1920) 29.*

2. Передачі більшості міністерських портфельів українцям. 3. Призначення українських кандидатів на посади прем'єра, міністра закордонних справ, міністра земельних справ і міністра освіти<sup>22</sup>.

На перший погляд здається, що соціалістичні партії були готові до далекосяжних компромісів із гетьманським урядом. Однак основною передумовою співпраці вони висували запровадження такої конструкції державного апарату, яка б докорінно змінювала суть гетьманської держави. Це, звичайно, не влаштувало німців, і 4 травня генерал Гренер дав категоричну відмову. Слід зазначити, що в перші дні існування Української Держави гетьман мав виразний намір надати владі національно-українського характеру, що визнавав навіть В. Винниченко<sup>23</sup>, котрий вкрай негативно ставився до гетьманського перевороту й особи П. Скоропадського. Але представники соціалістичних партій від участі в роботі гетьманського уряду категорично відмовилися, що призвело до гострої конфронтації між соціалістичними партіями і гетьманським урядом.

Цей момент, на думку видатного історика України і безпосереднього учасника тих подій Д. Дорошенка, є дуже драматичним в історії української державності, оскільки українські соціалісти не побажали вести переговори з гетьманом – своїм співвітчизником, вважаючи за краще мати справу з окупантами – головними носіями лиха<sup>24</sup>.

Взагалі відмова соціалістичних партій брати участь у побудові гетьманської держави глибоко трагічна: соціалісти не знайшли в собі достатньо патріотизму, національної свідомості та й, урешті, здорового глузду, щоб стати вище партійних інтересів та об'єднатися в ім'я української державності<sup>25</sup>. Причини цього явища полягали в тому, що українське суспільство, деформоване соціально і політично за сотні років перебування в імперській системі, було мало здатним до плюралістичних форм політичного життя. Ці протиріччя вкрай негативно впливали на державотворчий процес і були не на користь широких мас населення. Шукати сьогодні винуватців цього лиха – справа марна, оскільки обидві сторони намагалися чесно обстоювали інтереси народу: П. Скоропадський стояв за порядок, законність і спокій у державі, а його опоненти вважали, що основою цього має бути народовладдя. При цьому гетьман не усвідомлював ваги національного пробудження, а соціалістичні партії не розуміли значення сильної державної влади як запоруки справедливого ладу, який вони намагалися впровадити<sup>26</sup>.

<sup>22</sup> В Іванис, *Симон Петлюра – президент України. 1879–1926* (1952) 73.

<sup>23</sup> Винниченко (н 21) 29.

<sup>24</sup> Дорошенко (н 1) 54-9.

<sup>25</sup> Полонська-Василенко (н 1) 492.

<sup>26</sup> Т Гунчак, *Україна: перша половина XX століття. Нариси політичної історії* (Львів 1993) 148.

Проголошення Української Держави і політика гетьманського уряду викликала опозицію також із боку інших партій і певної частини українського суспільства. І для того були доволі серйозні підстави, оскільки гетьманський уряд повів невдалу національну і соціальну політику. Як у державний, так і у військовий апарат потрапило чимало людей, які, у зв'язку зі своїми імперськими переконаннями, дивилися на Україну як на плацдарм для формування антибільшовицьких сил. При цьому малося на увазі створення військових формувань з українців, які мусили б ціною своєї крові повалити радянську владу в Москві і відновити “велику і неподільну” Росію. Це спричиняло заворушення серед українських військових частин київської залоги<sup>27</sup>.

Опозиція гетьманату зростала. Головним пунктом її звинувачень було те, що кабінет міністрів був неукраїнським, бо до нього не увійшли члени українських соціалістичних партій, які творили українську державу за часів УЦР. У зв'язку з цим помітне значення мало об'єднання у середині травня 1918 р. опозиційних груп в Український Національно-Державний Союз (далі – УНДС), до якого увійшли українські соціалісти-самостійники, соціалісти-федералісти, соціал-демократи, соціалісти-революціонери, Трудова партія, Рада залізничників, Поштово-телеграфна спілка<sup>28</sup>. Союз розпочав боротьбу проти гетьмана та його уряду як “буржуазного й неукраїнського”.

Слід зауважити, що гетьманський уряд турбувала проблема існування опозиції та він вдавався до різних, навіть військових, засобів боротьби з нею. Наприклад, 7 травня 1918 р. помічник начальника особливого відділу при гетьмані разом із представником німецького командування виїхав до Радомисля під Києвом, де мав відбутися з'їзд представників Селянської Спілки, на якому ‘могло бути винесено рішення, зворушуюче місцеву людність проти ясновельможного гетьмана і Українського Уряду’. Своєрідними були засоби, якими мали “ліквідувати” з'їзд: до Радомисля були командировані два легких панцерника, дві гармати, кулемети і 90 піших солдат<sup>29</sup>.

Однак слід віддати належне П. Скоропадському: він не відмовлявся остаточно від можливості співпраці з соціалістичними партіями. Влітку 1918 р. за його дорученням Д. Дорошенко, який був серед міністрів найближчий до опозиції, розпочав переговори з проводом УНДС про входження його представників до складу уряду. А 5 жовтня гетьман прийняв його лідерів – В. Винниченка, А. Ніковського і Ф. Швеця. Пропози-

<sup>27</sup> О Удовиченко, *Україна у війні за державність: Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921* (Глобус 1995) 42.

<sup>28</sup> *Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: документи і матеріали, т 1* (Гунчак Т та Сольчаник Р упоряд, Сучасність 1983) 390-4.

<sup>29</sup> *Центральний Державний Архів Вищих органів України*. Ф. 1064, Оп. 2, С. 21, А.3.

ції останніх зводилися до того, ‘щоб гетьман самоліквідував свій уряд і допоміг їм відновити режим Центральної Ради, яка перейшла вже до історії’<sup>30</sup>.

Напруженість у відносинах між гетьманським урядом і соціалістичними партіями дуже ускладнювала обстановку в Україні. Це добре розуміли німці, які почали тиснути на П. Скоропадського, щоб він зукраїнізував свій уряд. Гетьман зробив крок у цьому напрямку. 24 жовтня 1918 р. до складу Ради міністрів увійшло п’ять міністрів, запропонованих УНДС. За свідченням В. Винниченка, новий уряд ‘мав у своєму складі майже половину українців’<sup>31</sup>. Але ця міра не зняла суперечностей, бо вони полягали значно глибше – у подальшій долі української державності: самостійної, яку відстоював УНДС, або ж у федерації з Росією, за що виступав Протофіс (організація представників промисловості, торгівлі, фінансів та сільського господарства). Як справедливо відзначив Т. Гуначак, історія, мабуть, не знала іншого уряду з такими діаметрально протилежними поглядами.

Фронт внутрішньої боротьби проти гетьманату утворили також різні російські організації – “Киевский национальный центр”, “Союз возрождения России” та інші, відомі своїм ворожим ставленням до ідеї самостійної Української держави. Підтвердженням цього можуть бути спогади генерала А. Денікіна:

Київський національний центр ставив найближчим своїм завданням: 1) боротьбу з українською самостійністю, – бо вважав, що “українці” – не нація, а політична партія, зрощена Австро-Німеччиною. До гетьмана і українського уряду Київський національний центр ставився з величезною ворожістю<sup>32</sup>.

Не зміцнювала гетьманської влади і та обставина, що майже в кожному міністерстві працювали урядовці, налаштовані вороже до нового режиму. Не було міцного контакту між урядом та місцевою адміністрацією, частина якої також вороже ставилася до нової влади: одні як прихильники УЦР, інші – як прихильники більшовиків. Тут перед гетьманським урядом, як і попереднім урядом УЦР, постала проблема кадрів для державного апарату, переважно місцевого. Залучення людей, які донедавна перебували в опозиції, вносило розбрат і дискредитувало владу. Старі адміністратори, яких знову залучили до справи державного управління,

<sup>30</sup> І Нагасвський, *Історія Української держави двадцятого століття* (Львів 1995) 151.

<sup>31</sup> Винниченко (н 21) 83-4.

<sup>32</sup> Деникин (н 10) 158.

застосовували старі, часто неприйнятні для населення методи управління, що також не додавало владі авторитету.

Становище погіршувалося унаслідок антиурядової пропаганди, з одного боку, і помилок уряду – з другого.

По-перше, його компрометувала залежність від німців, очевидна мета яких зводилась до економічної експлуатації України. По-друге, гетьманський уряд був тісно пов'язаний з маєтними класами, які намагалися скасувати впроваджені революцією зміни. По-третє, багато українців вважали, що П. Скоропадський занадто прихильний до росіян<sup>33</sup>.

Водночас гетьман П. Скоропадський обережно і виважено намагався підходити до зміни представників влади на місцях. Усі інші урядовці, що працювали в державних інституціях, залишалися на своїх посадах і мусили продовжувати виконання своїх обов'язків. Це положення “Грамоти до всього українського народу” конкретизувалося у спеціальній відозві Ради міністрів: ‘Урядові особи державних і громадських інституцій призивалися продовжити виконання покладених на них службових обов'язків’. Гетьман і його уряд добре розуміли, що службовий досвід цих працівників мав відіграти важливу роль у налагодженні чіткої роботи державного апарату на місцях, без чого неможливою була ефективна розбудова Української держави. Хоча одночасно Рада міністрів попереджала, що ‘страйки і скритий саботаж урядовців будуть лічитись як вороже відношення до Української Держави винні будуть усунені від обов'язків служби і крім того понесуть сувору кару’<sup>34</sup>.

Крім того, на пости губернських і повітових старост були призначені переважно місцеві поміщики, земські діячі та судді. Нові адміністратори, хоч і були досвідченими земськими діячами і, за невеликим винятком, українцями, але не належали до так званих “свідомих українців”, за яких у той час вважали членів соціалістичних партій, і тому останніми вони виставлялись як реакціонери. До певної міри це було так, оскільки до влади на місцях поверталися переважно люди, хоч і досвідчені в справах державного управління, але старої формації, до того ж озлоблені всіма попередніми подіями. Як наслідок, вони діяли по-старому, забуваючи, що змінилися не тільки обставини, в яких доводилося працювати, а головне – обивательська психологія.

<sup>33</sup> Субтельний (н 1) 312.

<sup>34</sup> Центральний Державний Архів Вищих органів України. Ф. 1064, Оп. 2, с. 21, А. 7.

## REFERENCES

### Bibliography

#### Authored books

1. Bezruchko M ta Kuchabskyi V ta Konovalets Ye, *Istoriia sichovykh striltsiv: voienno-istorychnyi narys [History of the Sich Riflemen: Historical Military Essay]* (Ukraina 1992) (in Ukrainian).
2. Hunchak T, *Ukraina: persha polovyna XX stolittia. Narysy politychnoi istorii [Ukraine: The First Half of the XX Century. Political History]* (Lybid 1993) (in Ukrainian).
3. Ivanys V, *Symon Petliura – prezident Ukrainy. 1879–1926 [Simon Petliura – the President of Ukraine. 1879–1926]* (1952) (in Ukrainian).
4. Kopylenko O ta Kopylenko M, *Derzhava i pravo Ukrainy. 1917–1920: navchalnyi posibnyk [State and Law of Ukraine. 1917–1920: Study Guide]* (Lybid 1997) (in Ukrainian).
5. Nahasvskiy I, *Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]*, t 2: *Vid seredy XVII stolittia do 1923 roku [From the Middle of the XVII Century to Year 1923]* (Lybid 1995) (in Ukrainian).
6. Polonska-Vasylenko N, *Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]*, t 2: *Vid seredy XVII stolittia do 1923 roku [From the Middle of the XVII Century to Year 1923]* (Lybid 1995) (in Ukrainian).
7. Udovychenko O, *Ukraina u viini za derzhavnist: Istoriia orhanizatsii i boiovykh dii Ukrainykykh Zbroinykh Syl 1917–1921 [Ukraine in the War for Statehood: History of Organization and Combat Operations of the Ukrainian Armed Forces 1917–1921]* (Hlobus 1995) (in Ukrainian).
8. Vynnychenko V, *Vidrodzhennia natsii: (Istoriia ukrainskoi revoliutsii [marets 1917 r. – hruden 1919 r.]) [Revival of the Nation: (History of the Ukrainian Revolution [March 1917 – December 1919])]*, ch 2 (Dzvin 1920) (in Ukrainian).
9. Vynnychenko V, *Vidrodzhennia natsii: (Istoriia ukrainskoi revoliutsii [marets 1917 r. – hruden 1919 r.]) [Revival of the Nation: (History of the Ukrainian Revolution [March 1917 – December 1919])]*, ch 3 (Dzvin 1920) (in Ukrainian).

#### Edited and translated books

10. Denykyn A, 'Hetmanstvo y Dyrektoryia na Ukrayne' ['The Hetmanate and the Directory in Ukraine'] v *Revoliutsyia na Ukrayne po memuarom belykh [Revolution in Ukraine Based on Memoirs of the White Army Militants]* (1930) (in Russian).
11. Doroshenko D, *Istoriia Ukrainy 1917–1923 rr. [History of Ukraine, 1917–1923]*, t 2: *Ukrainska Hetmanska Derzhava 1918 roku [The Ukrainian Hetman State of 1918]* (Halushko K uporiad, Tempora 2002) (in Ukrainian).
12. *Istoriia Ukrainy: nove bachennia [History of Ukraine: A New Vision]*, t 1 (Smolii V red, Ukraina 1995) (in Ukrainian).
13. Lypynskiy V, 'Lysty do brativ-khliborobiv' ['Letters to Fellow Grain Farmers'] v *Lypynskiy V, Dvi kontseptsii ukrainskoi politychnoi dumky: V'iacheslav Lypynskiy – Dmytro Dontsov [Two Concepts of Ukrainian Political Thought: Vyacheslav Lypynskiy – Dmytro Dontsov]* (Vaskovych H ukklad, Bulava 1990) (in Ukrainian).
14. Mohylianskyi N, 'Trahediia Ukrainy' ['The Tragedy of Ukraine'] v *Revoliutsyia na Ukrayne po memuarom belykh [Revolution in Ukraine Based on Memoirs of the White Army Militants]* (1930) (in Russian).
15. Skoropadskiy P. *Spohady. Kinets 1917 – hruden 1918 [Skoropadskiy P. Memories. End of 1917 – December 1918]* (Pelenskyi Ya hol red, 1995) (in Ukrainian).
16. Subtelnyi O, *Ukraina: istoriia [Ukraine: History]* (Shevchuk Yu per z anhl, Lybid 1991) (in Ukrainian).

17. *Ukrainska suspilno-politychna dumka v 20 stolitti: dokumenty i materiialy* [Ukrainian Socio-Political Thought in the XX Century: Documents and Materials], t 1 (Hunchak T ta Solchanyk R uporiad, Suchasnist 1983) (in Ukrainian).
18. *Velyka istoriia Ukrainy: vid naidavnishykh chasiv* [Great History of Ukraine: Since the Ancient Times], t 2 (Krypiakevych I avt vstupu, Holubets M zlydyv, Reprintne vidtvorennia vydannia 1935, Hlobus 1993) (in Ukrainian).

*Journal articles*

19. Solovei D, 'U spravi otsinky aktu derzhavnoho perevorotu 29 kvitnia 1918 r.' ['With Regard to Assessing the Act of Coup D'etat of April 29, 1918'] (1994) 3 Politolohichni chytannia 236 (in Ukrainian).
20. Tabachnyk D, 'Ukrainska derzhava i bila hvardiia: vid protystoiannia do zapizniloho kompromisu' ['The Ukrainian State and the White Guard: From Confrontation to a Belated Compromise'] (1996) 7 Polityka i chas 60 (in Ukrainian).

*Newspaper articles*

21. 'Hramota do vsoho ukrainskoho narodu' ['Charter to the Entire Ukrainian People'] *Derzhavnyi visnyk* (16 travnia 1918) 1 <<http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001096>> (accessed: 08.11.2019) (in Ukrainian).
22. 'Zakony pro tymchasovyi derzhavnyi ustrii Ukrainy' ['Laws on the Provisional State Structure of Ukraine'] *Derzhavnyi visnyk* (16 travnia 1918) 1 <<http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001096>> (accessed: 08.11.2019) (in Ukrainian).

Viacheslav Rumiantsev

THE ORIGINS AND NATURE OF POWER  
AND LEGAL FOUNDATIONS OF THE UKRAINIAN STATE  
OF HETMAN PAVLO SKOROPADSKYI

ABSTRACT. The Ukrainian State of Hetman P. Skoropadskyi became a particular milestone in the Ukrainian State-building. Its emergence did not ensue from prior development and did not create conditions for a further State-building process. For this reason, its assessment in scientific literature is very controversial.

The origins of the Ukrainian State of Hetman P. Skoropadskyi should be determined with due regard for the geopolitical situation existing in those times, firstly, the course and outcomes of the First World War and the complex and ambivalent social and economic policy of the Central Rada that triggered the crisis in Ukraine which broke in early 1918.

After coming to power, Hetman P. Skoropadskyi had a clear program of action. As a statesman, he started his activity with a resolute renouncement of the Central Rada's social policy and promised to return life to normal. All those commitments, in a concentrated form, were set forth in the "Charter to the Entire Ukrainian People" and "Laws on the Provisional State Structure of Ukraine" announced on April 29, 1918. However, the Hetman did not have enough measures to implement that. In those times, large military forces of Germany and Austria-Hungary were present in Ukraine, and this restrained the development of Bolshevism inside the State and protected the State from its external penetration, thus allowing the Hetman's government to concentrate on dealing with the



pressing problems of the State. However, excessive appetites of Germany and Austria-Hungary and their intent to resolve their economic and food problems at the expense of Ukraine curtailed the scope within which the Hetman's government could act to those limits and hindered it in addressing such important issues of State development as making of the State's own army, arrangement of the administration system at the local level etc.

Regarding the form of the Ukrainian State of Hetman P. Skoropadskyi, the author concludes that it was a return to the historical traditions of the Cossacks' Hetmanate, but its essence did not comprise a spontaneous breakthrough of social energy. That was the typical path of the German Command, and the Hetman served as a screen for the unacceptable – given the terms of the Brest Treaty – German occupation of Ukraine. The Ukrainian State had a complex and contradictory form. It was an authoritarian, though a rather liberal, form of government, limited both by law and time – until the convocation of the Ukrainian Constituent Sejm. Republican institutions were interspersed with signs of a monarchical form of government.

The main conclusions are that, despite significant dependence on the Germans, the Ukrainian State of Hetman P. Skoropadskyi had its own goals and social base. Its establishment represented an attempt by conservative political forces at extinguishing the flame of revolution, at bringing down the wave of radical socialist moods, at ushering social life into the legal framework by force of State power and moderate reforms, and at defending the right to private property.

KEYWORDS: the State; form of the State; power; lawmaking; State-building.